

ULUSLARARASI TOPLUM ve KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

3-5 EKİM 2019

**AFRODİT TERMAL HOTEL
EDREMİT - BALIKESİR**

TOKÜAD
Toplum ve Kültür Araştırmaları Derneği

- Dil
- Edebiyat
- Tarih
- Sanat Tarihi
- Coğrafya
- Halk Bilimi
- Sosyoloji
- Psikoloji
- Antropoloji
- Felsefe

**TAM METİN
BİLDİRİLER KİTABI**

ULUSLARARASI TOPLUM VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

(3-5 EKİM 2019 BALIKESİR/EDREMIT)

TAM METİN BİLDİRİLER KİTABI

Editör

Doç. Dr. Mustafa AÇA

“Uluslararası Toplum ve Kùltür Araştırmaları Sempozyumu (3-5 Ekim 2019
Balıkesir/Edremit) Tam Metin Bildiriler Kitabı”

Yayın Yılı: 2019

Yayın Yeri: Çanakkale

ISBN: 978-605-80350-0-3

Yayınevi Editörü: Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU

Yayın Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet AÇA

Kapak Tasarım: Dr. Mustafa Dinç

Redaktör: Samet Doykun

© Toplum ve Kùltür Araştırmaları Derneği

TOKÜAD Yayınları

Dümrek Köyü, No: 130, Merkez/Çanakkale

web: www.tokuad.org.tr

e-posta: tokuad.dernegi@gmail.com

toplumvekulturarastirmalari@gmail.com

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 43391

Kitapta yer alan yazıların hukukî ve akademik sorumluluğu yazarlarına aittir.

TÜRK KÜLTÜR VE İNANCINDA MEZARLIKTA YEME-İÇME RİTÜELİ: TORUNLU KÖYÜ ÖRNEĞİ

FOOD AND BEVERAGE RITUAL IN CEMETERY IN TURKISH CULTURE AND
BELIEF: CASE OF TORUNLU

Arş. Gör. Dr. Serkan KÖSE

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü-Nevşehir/TÜRKİYE- serkankose@nevsehir.edu.tr

ÖZET: İnancın sürekliliğini sağlayan en temel unsurlardan birisi onun ritüel şeklindeki uygulamalar içindeki sunumunda görülmektedir. Ritüel belirli zaman ve mekânda, belirli davranış biçimi gibi özelliklerle sürekli tekrarlanan bir yapıyla icra edildiği için inanç unsuru bellekte kolayca korunmaktadır. Özellikle ölü/m ile ilgili inançların ritüel şeklinde sunumu söz konusu olunca toplumsal ve kültürel bellekte kalıcılığı artmaktadır. Ölüm olayı gerçekleşikten sonra ölen kişiye ağıt yakılmasından ölenin üzerine güzel koku, bıçak, çatal gibi malzemelerin konulmasına kadar her bir eylemin ritüelistik biçimde sunumu söz konusudur. Bahsedilen uygulamalar ölüm sonrası başlangıç ritüelleridir. Daha sonraki aşamalarda ise ritüel içinde ritüel pratikler içeren davranış ve hareketler uygulanmaktadır. Ölü ve ölüm olayı neticesinde gerçekleştirilen ritüellerden belki de en önemlisi mezar ziyaretleridir. Çünkü mezarlar, ölen kişiyi hatırlamanın en temel mekânlarıdır. Mezar ziyaretleri ise geleneksel bilginin en derin katmanlarında kültürel/inançsal öğeleri saklamaktadır. Mezarlığa girişte söylenen sözden mezarın başına gelinceye kadar her bir aşama ritüel uygulamanın bir parçasını oluşturmaktadır. Ölümle ilgili ritüel uygulamalar arasında Türk kültür ve inancında uygulanan mezarlıkta yeme-içme ritüelinden bahsetmek mümkündür. Çalışmada, Manisa'nın Salihli ilçesine bağlı Torunlu (Okçular) köyünde icra edilen mezar ziyaretinde, mezarlıkta yeme-içme eyleminin ritüel boyutu üzerinde durulacaktır. Alan araştırmasından ve literatür taramasından elde edilen veriler, yapısal-işlevsel bakış açısıyla değerlendirilecektir. Böylelikle ritüel iletişim biçiminin inanç unsurunu nasıl koruduğu ve geleceğe aktardığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ritüel, ritüel yapı, ritüel bellek, kültürel bellek, mezar ziyareti, yapısal-işlevsel teori.

ABSTRACT: *One of the most basic elements which provide the belief with continuity is seen on presentation within its practices as ritual. Belief element is preserved easily in memory since ritual is performed by a structure which is continuously repeated at certain time and place with features such as certain way of behaviour. Particularly, when it comes to the presentation of beliefs related to the dead/death as ritual, permanence of it in social and cultural memory increases. After the death event has taken place, it is a matter in question of ritualistically presentation of*

each act from lamenting for the death person to putting materials such as pleasant odor, knife and fork on the body of the dead person. The said practices are the beginning rituals after the death. At next stages, behaviours and actions containing ritual practices are performed within the ritual. Probably, the most important one of rituals which have been performed as a result of the dead or death event is cemetery visits. Because, cemeteries are the most basic spaces in remembering&memorializing the dead person. Cemetery visits keep cultural/belief-related elements in the deepest layers of traditional knowledge. Each stage from the word spoken on entering to the cemetery to coming to the graveside constitutes a part of ritual practice. It is possible to mention eating and drinking ritual in cemetery which is practised in Turkish culture and belief, among ritual practices related to the death. In the study, we will dwell upon ritualistic dimension of act of eating-drinking in cemetery visit which has been performed at Torunlu (Okçular) village of Salihli district in Manisa city. Data obtained from field research and literature review will be evaluated from a structural-functional point of view. Thus, we will discuss how way of communication of the ritual has protected the belief element and transferred it to the future.

Keywords: *Ritual, ritual structure, ritual memory, cultural memory, cemetery visit, structural-functional theory.*

Giriş: Gelenek, İnanç ve Ritüel İlişkisi

Geleneksel bilginin kalıcılığı ve geleceğe aktarımında kalıplaşmış söz öbekleri, şiirsel ifade biçimi, ezgi şeklinde sunum ve sürekli tekrarlama gibi belli başlı unsurlar vardır. Nitekim Ong (2013: 51), sözlü kültürde belleği güçlendiren unsurların hazır ya da kalıplaşmış deyişlerle birlikte düşüncenin şiir kalıbına girmese dahi bedensel ritm de dâhil olmak üzere ritm ağırlıklı olduğunu belirtir. Ong (2013: 86), sözlü kültürde bedensel hareketlerin sözlü iletişim anında uydurulan bir hareket değil doğal ve hatta kaçınılmaz unsur olduğunu ifade eder. Konuyla ilgili Goddy ise (2017: 162), mitik anlatıların çoğunlukla büyüsel-dini nedenlere dayanarak dikkat talep eden ritüel bağlamlarda anlatıldığını ifade ederek sözlü anlatının odağının anlatıdan ziyade, ritüel ve seremoni olduğunu belirtir. Goddy'nin bu düşüncesi, ritüel ve mit ya da ritüel ve inanç ilişkisinde, ritüellerin odak noktasında yer aldığını göstermesi bakımından önemli görünmektedir. Mit ve ritüel ilişkisine değinen araştırmacılar (Thompson'dan alıntılanan Raglan, 2004: 189), *mitin yaşayabilmesi için ritüel içinde tekrarlanması gerekliliğine* vurgu yapmıştır. Bu görüşe göre, ritüeller; sözü, miti, düşüncüyü saklama/koruma ve aktarma/iletme işlevlerine sahip görünmektedir.

Durkheim (2005: 60), kutsal ve kutsaldışı kavramları üzerinden “ritüelleri bir kimsenin kutsal olan şeylere karşı nasıl davranması gerektiğini emreden davranış kuralları” olarak tanımlamıştır. Bu açıdan ritüeller, genelde toplumun özelde ise bireyin hareket etme ve davranış yeteneğini sınırlayan, kodlayan bir yapıda görülmektedir. Ritüel; geleneksel bilgi, inanç veya düşünceyi içeren eylemler dizisidir. Ritüellerin tekrarlara dayalı olması bir bakıma gelenekle ilintili olduğunu göstermektedir. Soyut olanı somutlaştırma ve sembollerle ifade etme, ritüellerin yapısal özellikleri arasındadır. Ritüellerde sergilenen her bir hareketin anlamı vardır. Ritüel, davranış ya da hareket merkezli uygulamalar bütünü olduğu ve sürekli tekrarlandığı için toplumsal ve kültürel bellekte kalıcılığı sağlanmıştır. Bir geleneğin ya da inanç unsurunun zaman içerisinde değişmesi, dönüşmesi hatta kaybolması söz konusu olabilir ancak ritüel sayesinde korunması mümkündür. İster dinsel veya inançsal ister dindışı ya da günlük hayatla ilgili olsun, ritüeller her zaman geleneği, inancı, düşünceyi, bilgiyi ya da yapılan eylemi meşrulaştırma işlevine sahiptir. İnanç; dua ve ritüel içerisinde korunur. Dua kalıplaşmış söz, ritüel ise kalıplaşmış davranış örüntüsüdür. Duanın unutulduğu, değiştiği ya da dönüştüğü durumlarda ritüel, inancın sürekliliğini sağlama işleviyle yer alır. Çünkü ritüel, davranış/hareket merkezli bir olgu olduğu için bellekten silinmesi kolay olmamaktadır.

Mit ile ritüel arasında dolaylı bir ilişki vardır. İlk önce düşünce vardı ve düşünce söze büründü. Söz kalıba girerek bellekte kalıcı hale geldi. Mit tam olarak bu noktada ortaya çıktı ve yazının olmadığı zamanın bellekteki yazısı oldu. Mitik düşünme biçimi toplumun bilme, anlama, kavrama ihtiyacını karşılama mekanizması haline geldiğinde ritüel olarak sunulması gerekiyordu. Dolayısıyla ritüel mitin görüntüsüdür. Toplumların ritüel icra etmesinin belki de temel amacı bilme, anlama ve kavrama ihtiyacını yazı olmadığı için görsel bellekte saklaması, tekrarlaması, hatırlamasına yöneliktir. İcra edilen bir ritüel; inanç ve düşünce sistemi dışına çıkamaz. Dolaylı olarak ritüeller, icra edildiği toplumun inanç ve düşünce sistemine bağlıdır. Bu noktada ritüelleri anlamanın en temel yolu, ritüelin içinde bulunduğu geleneksel bilgi, inanç ve kültür dünyasını kavramakla mümkün görünmektedir.

Ritüeli meydana getiren temel unsurlar aynı zamanda ritüel yapının oluşumudur. Ritüel, *zaman ve mekan, ritüel araç, ritüel katılımcı, ritüel söz (dua)* şeklinde yapısal bir görünüme sahip görünmektedir. Bahsedilen yapı unsurları, kutsal-kutsal dışı davranışın, yapılması ya da yapılmaması

gerekli hareketler bütününe karşılamaktadır. Ritüel, belirli bir zamanda ya da mekânda icra edilmek durumundadır. Ritüelde kullanılan araçlar, inanç sisteminin temel kodlarıyla anlamlandırılmış kutsallıklar içerir. Ritüel katılımcı: ritüel yönetici (ritüeli icra eden kişi) ve ritüel icraya katılan kişi/kişiler olarak sınıflandırılabilir. Ritüel yönetici kam, halk hekimi, *köstek kesen* inancı kuvvetli kişiler şeklinde çoğaltılabilir. Ritüele katılan ise türbe etrafında dönen, ağaca bez bağlayan vs. kişi/kişiler şeklinde görülmektedir. Ritüel söz, bir dua olduğu gibi ritüelin bağlamına göre ifade edilen özel terimler de olabilmektedir. Ritüelin yapı unsurlarının belirli işlevlerde olması ve her birinin kendi içerisinde yapılar dizisi oluşturması söz konusudur. Ritüel yapıların her biri işlevsel mekanizmaya sahip olmalıdır. Ritüelin görselliğe hitap etmesi, kalıplaşmış davranış örüntülerinden meydana gelmesi, tekrarlanması bir bellek olduğunu göstermektedir. Ritüel bellek, inanç ve inanca ait yapı unsurlarının zihinsel kodlarla eylemselleştirilmesi anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla kültürel bellek, toplumsal bellek olduğu gibi bir ritüel bellekten de bahsetmek mümkün görünmektedir.

Ritüellerde yapılan eylem veya davranışın belirli bir bilgi sistemin içerisinde yeri vardır. Söz konusu bilgi sistemi geleneği, inancı veya belli bir düşünceyi içermektedir. Ritüelin sınırını belirleyen bilgi sistemleri aynı zamanda ritüelin meşru mekanizmasıdır. Yapılan eylemin, hareketin ya da davranışın ardında yatan düşüncenin somutlaştırılmış biçimi olan ritüeller, toplumların geleneksel dünya görüşleriyle, inanç sistemleriyle ya da düşünce biçimleriyle açıklanabilir. Ritüel, sürekli tekrara ihtiyacı olan bir yapıya -ki öyledir- o zaman gelenekle doğrudan ilişkilidir. Bir düşüncenin gelenek haline gelmesinin en temel unsuru, düşüncenin toplumsal kabuller içinde yer alabilmesidir.

Bulgular:

Ölüm ve ölüme ilgili gelenekler, toplumsal bellekte saklanması ve aktarılması bakımından folklorun diğer alanlarına nazaran daha kalıcı olma özelliğine sahiptir. Bu düşüncenin en temel sebebi, ölümün ardında bir dizi ritüel uygulama bırakmasıdır. Birçok toplumda görüldüğü gibi Türk toplumunun da gerek kendine özgü gerekse diğer topluluklara benzer ölüm gelenekleri ya da ritüelleri vardır. Özellikle ölüm sonrası gerçekleştirilen mezar ziyaretleri bu ritüellerden sadece birisidir. Mezar ziyareti içerisinde inanç yapı unsurlarını barındırır. Mezar, kendi başına bir inanç unsurudur. Mezar ziyareti tam anlamıyla ritüeldir. Mezar ziyareti esnasında mezar taşını öpme, mezarda yatan kişinin ayak ucuna geldiğinde gelen kişiyi

göreceğine dair inanç, mezar başında ağıt yakma, mezara su dökme gibi ritüel uygulamalar bütünüyle mezar ziyareti içerisinde yapı unsurlarıdır. Her bir eylem belirli düzen içerisinde gerçekleşir. Mezarın başından başlamak suretiyle su dökülmesi gibi. Gelenek ve ritüel arasındaki ilişki düşünüldüğünde, ritüel içerisinde geleneksel bilgi ve uygulamaların yer aldığı görülmektedir. Her gelenek bir ritüel değildir, ancak her ritüel bir gelenektir. Özellikle inanç merkezli ritüellerin birbiri içerisine geçmiş yapı/cıkları vardır.

Türk kültür ve inancında mezar ziyaretleriyle ilgili birçok araştırma, inceleme çalışmalarının olduğu görülmektedir. Bu araştırmalar arasında özellikle mezar ziyaretinde yemek yeme, ölen kişiyi kutsama gibi eylemlerin Türk toplulukları arasında benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir. Abdülkadir İnan (1986: 189-190), Beltir Türklerinin mezar ziyareti hakkında verdiği bilgilerde, ölümün yedinci, kırkıncı günü ve altıncı ayında kadın ve erkeklerin hepsinin toplanıp mezarlığa gittiklerini, mezarın sağ tarafına büyük bir ateş yakıp, getirdikleri yemeklerden ve içkilerden ateşe attıklarını ve daha sonra mezarlığa gidenlerin orada topluca yiyip içtiklerinden bahsetmektedir. Ayrıca ölümün yıl dönümünde de bütün akraba ve dostların toplanarak mezarlıkta yeme-içmenin gerçekleştiği bilgisini veren İnan, bütün Altay ve Yenisey Şamanist boylarda ölüyle ilgili aş töreninin bu şekilde gerçekleştiğini belirtir.

Hakas Türklerinde ölüyü anma ritüeli ölüm olayından yedi gün sonra mezarlıkta yapılırdı. Sabah saatlerinde yapılan söz konusu ritüelde, mezarlıkta yakılan ateşe yiyecekler atılır ve mezarın çevresinde *sardix* denilen içki içilirdi (Killi, 2012: 84). Radloff'un Castren'den aktardığı Tatarların ölüm gelenekleriyle ilgili bilgilerde, ölümden üç, yirmi, kırk ve yüz gün sonra mezar başında yemek yenildiği belirtilmiştir (1994: 142). Uygur Türklerinin mezar ziyareti hakkında bilgi veren Öger (2013: 116), Berat ayında mezara gidilerek herkesin kendi yakınının mezarı başında sabaha kadar börek, ekme yaptığından ve bayram günlerinde de yağ ile çeşitli börekler yapılarak mezarlığa konulduğundan bahseder. Roux'un aktardığına göre (1999: 277) *“Atilla'nın ölümü üzerine üzüntülerini dile getirdikten sonra, mezarı üzerinde büyük bir ziyafetle bir şölen kutladılar ve birbirinden karşıt duygular içinde cenaze töreni yasına neşe kattılar.”* Mezarlıkta yemek yemenin mezar ve ev ilişkisiyle bir ilgisi olması muhtemeldir. Nitekim Lvova vd. (2013: 179) de Altay-Sayan şivelerinden

birinde üy/keçe çadır kelimesinden türemiş olan üyçek kelimesinin mezar ve mezar taşı kesiti anlamına geldiğini belirtir.¹

Mevsime bağlı olarak uygulanan pratiklerin de mezarlıklarda uygulandığına yönelik bilgiler mevcuttur. Söz gelimi, Kazak Türkleri, *tasattık* adını verdikleri yağmur duasını mezarlıkta ya da mezarlığın yakınında yapmaktadırlar. Söz konusu ritüelde kurban sunma ve yemek yeme eylemleri gerçekleşmektedir (Shauyenov, 2018: 189). Türkistan'ın çeşitli coğrafyalarında görüldüğü gibi Anadolu'da da belli inanç toplulukları arasında mezarda yemek yeme geleneğinin sürdüğüne yönelik bilgiler vardır. Tahtacılar, Hıdırellez kutlamaları 7 Mayıs günü mezarda yapılmaktadır. Sabahın erken saatlerinde köy halkı yanlarına oğlak ve yiyeceklerini alarak mezarlığa gider. Her aile kendi tanıdıklarının mezarları başında ocak yakar. Daha sonra evde sunulan kurban dışında bir de mezarlıkta Hızır kurbanı sunulur (Ersal, 2016: 138). Selçuk (2005: 275), Mersin Tahtacılarında, Nevruz günü için çeşitli yiyecekler yapıp mezarlıklarda yenildiği bilgisini vermiştir. Bununla birlikte yörede Nevruz kutlamalarının mezarlıklarda yapılmasının ölen ataları yalnız bırakmama ve yapılan eğlenceleri onlarla paylaşma düşünceleriyle icra edildiğini belirtir. Benzer şekilde Hıdırellez günü de ziyaret yerlerinde ve mezarlıklarda yiyecek içecek tüketilmesi durumu vardır (Selçuk, 2005: 278). İzmir Doğançay'da yaşayan Tahtacı Türkmen Alevilerinin de mezarlıkta kanlı kurban sunma, dolu içme gibi ritüelleri gerçekleştirdikleri bilinmektedir (Köse, 2017: 150). *Koçgiri Aşiretinde Ölülerini Anma Ritüeli* (Belser, 2018: 139), adlı çalışmada, söz konusu toplulukta ölü yakınının ekonomik durumu yerindeyse koyun, keçi, oğlak ya da kuzunun haşlanarak parçalanmaksızın mezarlığa getirildiği ve etin ekşili hamurdan yapılan ekmeğin arasına konularak dağıtıldığı bilgisi yer almaktadır. Yine Mersin yöresi Tahtacılarının mezar ve yatır ziyaretlerinde mezarın üzerine yiyecek ve içecek maddelerinin bırakıldığı bilinmektedir (Selçuk, 2005: 110). Pazarcık yöresinde yaşayan Alevilerle ilgili yapılan çalışmada, ölünün üçüncü, kırkıncı günü ve yıldönümünde mezarlığa gidildiği ve burada ölü yemeği için yapılan lokmaların yenildiği tespit edilmiştir (Karaoğlan, 2003: 44).

Türk kültür ve inanç coğrafyasında yukarıda bahsedilen uygulamalar elbette çoğaltılabilir. Mezarlıkta uygulanan yeme, içme, kurban sunma, yiyecek-içecek bırakma gibi pratiklerin İslamiyet öncesi Türk topluluklarının inanç sistemlerinde yer aldığını ve günümüz Türk

¹ Ayrıca Roux'un bir başka eserinde aktardığı bilgiler de mezar ve ev ilişkisi arasında anlamsal bir bağ olduğuna yöneliktir. bk. (Roux, 1994: 215-216).

topluluklarında da görüldüğünü ifade etmek gerekmektedir. Bu noktada, İslamiyet öncesi inanç sisteminde mezarlık ve ölü kültürüne yönelik yapılan uygulamalardaki benzerlikler İslamiyet'le birlikte ritüel bellek içerisine yerleştirilmiş görünmektedir. Konuyla ilgili olarak, günümüzde Manisa Salihli'ye bağlı Torunlu köyünde Alevi Türkmenler tarafından icra edilen mezar ziyareti ritüelinin incelenmesine geçmek yerinde olacaktır.

Torunlu eski adıyla Okçular köyü, bir Alevi köyü olarak yer almaktadır. Kendilerini Alevi ya da Araplı olarak kimliklendiren topluluk, inanç sürekliliğini kısmen de olsa Salihli merkezde yer alan cem evinde gerçekleştirmektedir. Alevi inanç sisteminin merkezinde yer alan cem ritüelinin sözü edilen topluluğa mensup kişilerce bilinmesi ancak uygulanmaması, inancın sekteye uğradığını göstermektedir. *İkrar verme* yaklaşık 50 yıl önce köyde icra edilen cem ritüellerinde yapılmaktaydı. Günümüzde ise köyden kente göçün etkisiyle birlikte köy ortamında cem ritüelinin icra edilmemektedir. Tespit edilen bu bilgilerden Torunlu köyünde yaşayan kişilerin her ne kadar Alevi bir topluluk olarak görülse de inanç kimliklerinden uzaklaştıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sözü edilen topluluğun kendilerini Alevi olarak nitelendirmesini tarihsel ve zihinsel bir kimlik oluşturma amacıyla kullanıldıkları söylenebilir.

Araştırma alanında ölüm sonrası yapılan geleneklerle ilgili çok farklı uygulamalar tespit edilmiştir.² Yukarıda Türk dünyasının çeşitli yerlerinde icra edilen mezarlıkta yemek yeme ritüeli, Torunlu köyü mensuplarınca her yıl Ramazan Bayramının birinci günü, Kurban Bayramından ise bir gün önce gerçekleşmektedir. Yüksek bir tepeye konumlandırılmış olan mezarlık, istisnasız her yıl sözü edilen zamanlarda ziyaret edilmektedir. Herkes, gün doğumuna yakın bir zaman içerisinde mezarlıkta toplanarak yakınlarının mezarları etrafında oturur ve yanlarında getirdikleri yiyecek ve içecekleri tüketir. Mezar başında toplanan aile bireyleri, mezar taşını öpmek suretiyle ona niyaz eder. Niyaz etme, aslında Alevi inanç sisteminin temel kodlarının ritüel esnasında gün yüzüne çıktığını göstermektedir. Mezarlığa gelenler, küslüğe, dargınlığa, kızgınlığa son vermektedir. Aileler, yanlarında getirdikleri yiyecek içecekleri sadece kendi aralarında değil, aynı zamanda mezarın yanından gelip geçenlerle de paylaşmaktadırlar. Ramazan ve Kurban Bayramlarında gerçekleştirilen söz konusu ritüelde, daha önceleri baklava, hoşaf, ıspanaklı yoğurt, tavuk, börek gibi yiyeceklerin tercih

² Söz gelimi, ölen kişinin defnedildikten bir gün sonra sabah saatlerinde mezar başına gidilerek *barut uçurma* adlı uygulamayı gerçekleştirmeleri farklı bir araştırma konusu olarak yer almaktadır.

edilmesi söz konusuysen günümüzde özellikle ritüele özgü yiyecek- içeceklerin tüketilmesi durumu yoktur. Anadolu ve Türk dünyasının çeşitli yerlerinde bilhassa mevsime bağlı icra edilen ritüellerde karşılaşılan mezarlıkta yeme-içme ritüeli, Torunlu köyünde sadece dini bayramlarda gerçekleştirilen bir ritüel özelliğinde görünmektedir. Mezarlıkta yeme içme ritüelinin gerçekleştirildiği ortam, ölen kişilerle bayramlaşma, onlarla bir olma, onların hayattan kopmalarına rağmen, yaşayan kişilerce hatırlamanın bir göstergesi olarak kazanım sağlamaktadır. Eğer kişi yakın zamanda ve genç yaşta öldüyse ağıt yakma durumu söz konusudur. Bununla birlikte mezarlıkta silah atma eylemi de gerçekleşmektedir.

Torunlu köyünde gerçekleştirilen mezar ziyaretinin yeme-içme merkezli bir ritüel olması yanında kutsal zamanlarda icra edilmesi, yapılması ya da yapılmaması gerekli davranışları da beraberinde getirmiştir. Mezarlık, her zaman temiz özelliğini korumakla birlikte özellikle dini bayramlardan önce özenli bir şekilde temizlenir. Birbirleriyle küs, dargın, kavgalı olan kişiler ve aileler, mezarlığın kutsal bir yer olduğunu bilerek herhangi bir sorun çıkarmamaya gayret eder. Bu durum toplumsal bütünlük ya da kozmolojik birlikteliğin önemli göstergesidir. Ölen kişiye duyulan saygı, dünya hayatının birçok sorununu arka plana itmiştir. Bu yüzden ölüye verilen önem, ölümle ilgili gerçekleştirilen ritüele koşut göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında mezar ziyareti, İslam öncesi Türk kültür ve inancında görülen uygulamanın Anadolu Türk İslamlığındaki uzantısı olarak görülmelidir. Günümüzde sünni Müslüman kesimin de bayram ya da arife günlerinde mezar ziyareti gerçekleştirdikleri bilinen bir gerçektir. Ayrıca dini-karizmatik şahsiyetin mezarları çevresinde oluşan yemek yeme ritüellerinin de varlığı söz konusudur. Ancak Torunlu köyünde gerçekleştirilen mezar ziyareti, mezarda yemek yeme ritüeliyle farklılık arz etmektedir. Tüm bu tespit edilen bilgiler, mezar ziyaretinde mezarlıkta niçin yemek yenildiği sorusunu akla getirmektedir. Konuyla ilgili Aça (1999: 24), “*Türk halk inancında, ölen ruhun eskisi gibi yemek yemek istemesi ve eğer ruha bağışlanıp yemek verilmezse o zaman ruhun yakınlarına kötülük getirmesi söz konusudur*”, diyerek gerek ölüm sonrası defin töreninde gerek konumuzla ilgili mezarlıkta yemek yemenin kültürel-inançsal arka planına ilişkin açıklama getirmiştir. Ayrıca yukarıda bahsedildiği üzere söz konusu ritüel uygulamayla ölü ve diri arasındaki kozmolojik birlikteliğin de sağlanması söz konusudur. Dolayısıyla verilen örnekler ve tespit edilen bilgiler, ritüel sürecin işleyişinde atalar ve ölüler kültürünün uzantısı olarak

mezarlığın ev-bark şeklinde algılandığını gözler önüne sermektedir. Mezarlıkta yemek yeme, inancın somut ifadesi olarak ritüel içinde yaşatılmıştır. Her ne olursa olsun, ritüel içerisine yerleştirilmiş inanç, kutsallığın aktarımını kolaylaştırmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Ritüeller unutulması mümkün olmayan yapısal zincire sahiptir. Yapılan eylem, hareket ya da davranış, kolay bir şekilde belleğe yerleşirken; inanç, düşünce ya da geleneksel bilgi, ritüel biçimde sunulmadığı takdirde yapısal-işlevsel bozulmalara veya yok olmalara sebep olmaktadır. Ritüellerin en önemli işlevi inanç, düşünce ya da geleneksel bilgiyi saklama, koruma ve bunlarla birlikte geleceğe aktarma olarak yer almaktadır. Öte yandan ritüellerin kaosu ortadan kaldırma, krizi sonlandırma gibi işlevleri olduğunu da belirtmek gerekir. Dolayısıyla Türk toplulukları arasında mezarlıkta yemek yeme ritüelinin kuşaktan kuşağa aktarılması ve benzerlikler içermesi, ritüelin bilgiyi saklama işlevinde yer aldığını göstermektedir.

Mezarlıkta yeme-içme ritüeliyle ilgili tespit edilen uygulamaları iki açıdan değerlendirmek mümkündür: 1. Atalar kültürünün ölü kültürüne dönüşümü söz konusudur. 2. Ölüyü hatırlamanın ritüel bir uygulama şeklinde kutsal mekan ve kutsal zamanda gerçekleştirilmesi, ki bunun adı ritüel bellek olarak ifade edilebilir, uygulamanın toplumsal bellekte saklanması ve aktarılmasını sağlamıştır.

İncelenen konu bağlamında değerlendirilecek olursa, Torunlu köyünde yılın belirli zamanlarında icra edilen mezar ziyareti, sözü edilen Alevi Türkmen topluluğunun yüzyıllardır uyguladığı bir ritüeldir. Her ne kadar bahsi geçen topluluk, Alevi inanç sisteminin temel yapı taşı olan oluşturan ikrar verme ve daha geniş ifadeyle cem ritüelleri icra etmese de topluluğun mezarlıkla ilgili ritüel uygulamaları sürdürdükleri görülmektedir. Bu durumun başlıca iki sebebi olabilir: Birincisi ölüm olayının toplumun bütününe kapsayan bir etkileme durumunun olması, ikincisi ölümle ilgili inancın ritüel form haline getirilerek bellekte saklanıp aktarılmasıdır. Her iki sebep de birbirini bağlayan özelliktedir. Toplumun kültürel belleği, hatırlanabilir kalıplaşmış davranış örüntüleriyle sürekli tekrarlama yoluyla canlı kalmış görünmektedir. Bu doğrultuda mezarlıklar, geleneksel inançsal bilginin hatırlama mekânlarıdır. Kişi ya da toplumun söz konusu mekânda icra ettiği davranışlar, hareketler ritüel bellek oluşturmuş görünmektedir. Dolaylı olarak ritüeli inşa eden inanç unsuru, kuşaklar arası aktarılmaktadır. Öte yandan, özellikle mezarlıkta yeme-

içmenin gerçekleşmesi, eski Türklerde atalar kültürüne bağlı olarak gelişen uygulamalara benzetilmektedir. Ata ruhlarının kişiye rahatsızlık vermesini engelleme ve bunun için ata mağaralarında kurban kesme gibi ritüeller gerçekleştirme, Torunlu köyünde mezarlıkta yeme-içme ritüelinin icra edilmesiyle benzerdir. Ölen kişiyi memnun etme, onun ruhu için mezar etrafında toplanma ve yemek yeme, kozmosu sağlama ve buna karşın kaosu engellemeye yöneliktir.

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet (1999). Kazak ve Kırgız Türklerinde Defin Sonrası Bazı Uygulamalar ve Aş Verme (Aş Toyu). *Milli Folklor*. S. 43. s. 24-33.
- Belçer, İnan (2018). *Koçgiri Aşiretinde Ölülerinin Anma Ritüelleri*. Basılmamış Yüksek Lisans tezi. Kayseri.
- Durkheim, Emile (2005). *Dini Hayatın İlk Biçimleri*. Çev. Fuat Aydın. İstanbul: Ataç yay.
- Ersal, Mehmet (2016). Tahtacı Alevilerinde Hıdırellez. *Direnen ve Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kültürler*. Ed. Engin Önen. İzmir: Ege Üniversitesi yay.
- Goody, Jack (2017). *Mit, Ritüel ve Söz*. Çev. Damla Sezgi. İstanbul: Küre yay.
- İnan, Abdülkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: TTK yay.
- Karaoğlan, Hamza (2003). Pazarcık Yöresi Alevilerinde Ölüm ve Ölüm ile İlgili Uygulamalar. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. S. 2. s. 37-42.
- Killi, Gülsüm (2012). "Hakas Türkleri'nde Ölümün Algılanışı ve Ölüm ile İlgili Geleneksel Uygulamalar". *Defin*. Ed. Emine Gürsoy Naskali. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Köse, Serkan (2017). *Anadolu Alevi Kültüründe Kurban*. Basılmamış Doktora tezi. Nevşehir.
- Lvova, E. L. vd. (2013). *Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri*. Çev. Metin Ergun. Konya: Kömen yay.
- Ong, Walter J. (2013). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojileşmesi*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis yay.
- Öger, Âdem (2013). *Uygur Türklerinde Törenler ve Bayramlar*. Ankara: Grafiker yay.
- Radloff, Wilhelm (1994). *Sibiryadan II*. Çev. Ahmet Temir. İstanbul. MEB yay.
- Raglan, Lord (2004). Mit ve Ritüel. Çev. Evrim Ölçer. *Milli Folklor*. S. 61. s.187-194.
- Roux, Jean-Paul (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabalıcı yay.
- Roux, Jean-Paul (1999). *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabalıcı yay.
- Selçuk, Ali (2005). *Tahtacılar Mersin Tahtacıları Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Yeditepe yay.

Shauyenov, Didar (2018). *Güney Kazakistan Kazaklarında Ölüm ile İlgili İnançlar ve Ritüeller Türkistan Örneği*. Basılmamış Doktora Tez. Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE Din Sosyolojisi Bilim Dalı.

EKLER:

